

MÁRIÁS JÓZSEF

# „...MEGMARADNI MAGYARNAK ITT, KÁRPÁTALJÁN”

„Ungnak és Tiszának  
Örök a járása.  
Mint konok szíviünknek  
Szilaj lobogása.  
Szilaj sodorása  
Ungnak és Tiszának,  
őrzői vagyunk még  
Ezeréves lángnak.”

(Tárczy Andor: *Ungnak és Tiszának*)

A budapesti Nap Kiadó által indított új vállalkozása – *Magyar szemhatár* – szerkesztője, Pusztay János elgondolása szerint a „sorozat kötetekben az érintettek beszélnek helyzetükről, arról, hogyan gondolkodnak önmagukról, hogyan ítélik meg helyzetüket és jövőjüket, s teszik ezt – szándékunk szerint – pártsemlegesen. (...) Terveink szerint minden határon túli magyar közösségről készül kötet, majd a diaszpóra magyarságáról is.” Évente egy-egy kötettel kívánják kiteljesíteni a bemutatást, főlhíva az anyaország olvasóinak figyelmét az elszakított nemzetrészek életére, kevéske örömeire s még több gondjára, arra a szándékra, amit az írásunk címéül választott gondolat – megmaradni magyarnak! – a kötet egyik írásából kiragadott létprogramot, jövőt élkhetővé, megvalósíthatóvá acélozza, amiképp azt a kárpátaljaiak esetében Tárczy Andor megrendítő költeményének záró sorai vizionálják.

A cím és a jelikeként választott sorok elárulják, hogy a sorozat első kötet<sup>(\*)</sup> a létében, megmaradásában, jövőjében leginkább veszélyeztetett

<sup>(\*)</sup>A *kárpátaljai magyarság a 21. században*, Esszék, tanulmányok. A kötet összeállító szerkesztője: Zékány Krisztrina, Nap Kiadó, 2018.

nemzetrészt, a kárpátaljai magyarok sorsát tárja elénk. Az a cím és azok a sorok egyaránt utalnak arra, hogy a kötet szerzői közössége egy tájhaza életébe kívánnak betekintést nyújtani, ám minduntalan visszatérnek, utalnak arra, hogy ők is részei a Duna-medencében létrejött magyar hazának/nemzetnek, őrzői az ezeréves lánagnak, mely fényével bevilágítja, melegével éltezi az Illyés Gyula által megfogalmazott költői kép – „haza, a magasan” – eszmei tartalmát.

E sorok írójának a kötet iránti felfokozott figyelme évtizedekkel ezelőtti élményre alapozódik. 1975-ben nyílt alkalom arra, hogy szatmárnémeti újságíróként – maga is kisebbségi magyarként –, a *Kárpáti Igaz Szó* meghívására, ellátogatható, majd ismételtén visszatérhetett Kárpátaljára, megismerhette annak történelmi nevezetességeit, bejárhatta szépséges természeti tájait, s az akkori idők ideológiai/politikai korlátai között is, betekinthetett annak életébe, napilapi riportokban szólhatott róluk, a *Korunk* 1980/4. számában – *Sorok Kárpáton túl magyar irodalmáról* címmel – tudósíthatott az ottani irodalmi életről, a későbbiekben is írhatott az ott megjelent kiadványokról, antológiákról.

A Pusztay János jegyezte *Előszó* előrevetíti a kötetben végigvonuló legfőbb sorskérdés – a gazdasági fejletlenségből, a vegyes házasságok és az iskolarendszer korlátaiból fakadó legfőbb veszély: a szétszórás, a nyelvi asszimiláció kérdését, amely „az eredeti (anyanyelvű) egynyelvűségtől a kétnyelvűségen át az új, az államnyelvi egynyelvűséghez vezet”. Ellenszereként „a kulturális minőség védelmét, illetve az anyaországban tapasztaltnál erősebb nemzeti tudatot” említi. Ez túlmutat Kárpátalja határain, általános jelenségként tételezhető. Mi lehet a megoldás? „A kisebbségi magyarság érdekében az asszimilációt gátló disszimilációs politikát kell folytatni, elősegíteni a helyben maradást, támogatást nyújtani a demográfiai helyzet kedvezőbbre fordítása érdekében”. E szavak igazságtartalma megkérdőjelezhetetlen. De honnan jöhet, honnan várható segítség? A belső, szerves fejlődés, növésterv folyamánként vagy külső – európai és anyaországi – védernyő létrejöttétől? A kötet tanulmányainak, esszéinek olvastakor József Attila sorai jutnak eszembe: „Ím itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat. / Sebed a világ – ég, hevül / s te lelkedet érzed, a lázat.” (*Eszmélet*) A kötet lapjairól a belső gondokról, szenvedésről kapunk autentikus kórképet. Sok sebtől vérzik, szenved e világ, s benne leginkább a lélek sérül, a veszélyekkel szembeni immunitás gyengül.

A kisebbségben élők sorsát meghatározó tényezők közt a többségi politika és a gazdaság bír meghatározó jelleggel.

A világpolitika – esetünkben a sorsunkat végzetesen befolyásoló béketárgyalások érzéketlen, igazságtalan döntései –, valamint a kisebbséget magába tagoló, közhatalmat gyakorló állam nemzetiségi politikája. Az utóbbi száz év igazolja: mindkettő mostohán bánt a magyarsággal. Az előbbi szétszaggatta az ezer éves múlttal bíró nemzetet, az utóbbiak (csehszlovákok, románok, szovjetek, ukránok) pedig a lehető leggyorsabb asszimiláció sorsára szánták őket. Sokatmondó, a kárpátaljai magyarság hányatott sorsát példázó adat, miszerint „a 20. században 17 féle impériumváltást, belső berendezkedést, fordulópontot, katonai megszállást” ért/élt meg. A legbeszédesebb következmény: az 1910-es népszámlálás szerint e vidéken 267 091 magyar élt, lélekszámuk, mára, mintegy százezerrel apadt.

E hányatott, bizonytalan élettérben a gazdaság, mint legfőbb létforrás, nem tudta megteremteni azt az alapot, amelyre tartósan lehetett volna jelent s jövőt építeni. A térség mindvégig periferiális helyzete, folyton változó erőterei, országhatárok szabta korlátai meggátolták abban, hogy a rész és az egész – a többség és kisebbség – viszonya harmonikus, valóban gyümölcsöt termő, gyümölcsöt érlelő tényezővé, hathatós megtartó erővé váljon.

Rezes József, Zubánics László, Bacsó Róbert, Balogh Csaba gazdagon adatolt tanulmányai feltárják előttünk mindazokat a politikai, gazdasági összetevőket, amelyek gátolták/gátolják a kibontakozási körülményeket, korlátokat, azokat az okokat, amelyek a mai helyzetet előidézték. Mindannyian hangsúlyozzák az anyaország sokrétű segítségét, amelyek pályázatok, alapítványok, anyagi támogatások révén az utóbbi évtizedekben minden tekintetben reményt ébresztenek – gazdasági és politikai, közösségi és személyes vonatkozásban egyaránt. De ahhoz, hogy erőfeszítéseik valóban lendületet adjanak a gazdasági kibontakozásnak, ahhoz, hogy a politikai légkör valóban a fejlődés keretévé váljon, mindenképp szükség lenne arra, hogy az ukrán törvények valóban megteremtsék a fejlődés feltételeit, biztosítsák azt a gazdasági, spirituális miliót, amelyben a többség a nemzetiségekre valóban nemzetalkotó állampolgárokként tekint; ellentétben a mostani, mesterségesen felszított, ellenséges közhangulattal szemben, amelyek ezreket, tízezreket készlet szülőföldje elhagyására.

Kárpátalja természeti adottságai közt meghatározó vonás a folyók – Tisza, Latorca, Ung, Borzsa... – sokasága. A vizek járása, évszakonkénti változásai, a gyakori árvizek indokolják az odafigyelést, a határokon átíve-

lő összefogást, egybehangolt cselekvést; a védművek építését és karban tartás, az operatív előrejelzést, a saját és nemzetközileg összehangolt anyagi ráfordítást, kárelhárítást, helyreállítást. Erről tájékoztat, fest nem sok optimizmust sugalló képet Revallo Nikolettá.

A régió egészségügyi ellátásáról, annak fontos szegmenséről – a szülészeti helyzetről – szól Bocskor Szedlákovics Zita tényfeltáró írása. Elszomorító kép, amely bizalmatlanságot ébreszt, negatívan hat vissza a gyermekvállalás alakulására.

A kárpátaljai magyarság közérzetének, a megmaradást szolgáló/segítő összetevői nem csupán a gazdasági élet függvénye. Adott az ezer éves történelemből fakadó nemzettudat, az a spirituális tér, melyben a szülőföldhöz való kötődés, az anyanyelvhez való ragaszkodás, az oktatás, az egyházak, a sajtó, a művészetek, a család– és gyermekszertet... egyaránt fontos szerepet hordoz. Megannyi erővonal, heroikus küzdelem színtere, immár száz esztendeje! Az erdélyi, sorstárs költő, Reményik Sándor soraival ők is elmondhatják: „Testvéreim, bizony nem élünk jól mi, / Nem apáinknak tetsző életet. / De aki másképp tehetné helyünkben, / Az vesse ránk az első követ! / Minden percünk kínzó kiegyezés: / Ahogy lehet...” (*Ahogy lehet*) Tették ezt „démoni dühvel és őrült örömmel”, elszántan védve karszti sorsukat.

A sorozat– és kötet szerkesztő figyelmének köszönhetően ezek az összetevők is hangot és teret kapnak e kötetben.

Dunda György a magyar sajtó múltját, jelenét és jövőjét térképezi fel. A napi– és hetilapok bár évtizedeken át a propaganda eszközeként/szócsöveként jelentek meg, de magyarul szóltak, s amint rés támadt a falon egyre inkább magukra találtak. Különösképpen érvényes ez a megállapítás a kilencvenes években s azután megjelent – *Hatodik Síp, Pánsíp, Együtt...* – irodalmi–művészeti kiadványokra, az egyházi lapokra.

Kovács Péter a magyar nyelvű iskolai oktatás helyzetére vet fényt. A hozzá való ragaszkodás mellett szól az azt veszélyeztető tényezőkre is: az oktatási törvények kisebbségellenes paragrafusaira, a tankönyv–ellátás anomáliáira, a tanulólétszám vesztes apadására, továbbá arra a teret hódító torz nézetre is, miszerint „a gyermekem csak akkor fog majd boldogulni az életben, ha államnyelven tanul”. Spenik Sándor a felsőoktatás állapotát, helyzetét elemzi, annak lehetőségeit, távlatait és korlátait, két intézmény – az Ungvári Nemzeti Egyetem és a Beregszászon magyar állami támogatással létrehozott II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – vonatko-

zásában. Fölhívja ugyanakkor a figyelmet arra, hogy „a Kárpátalján érett-ségiző, felsőoktatású képzésre jelentkező diákok 75%-a tanulmányait Magyarországon kívánja folytatni”, amely azzal a következménnyel járhat, hogy azok a diákok valószínűleg nem térnek vissza szülőföldjükre. E témakörhöz sorolható Bence Norbert egyetemi hallgató írása, aki a diákélet lehetőségeit és távlatait vetíti elének, megfogalmazza a legfőbb célt: „a kárpátaljai magyar végzősök itthon folytassák tovább tanulmányaikat és itthon maradjanak meg igazi kárpátaljai magyarnak”. Mindezek fölött ott lebeg az új s újabb ukrán nyelvtörvényeknek az anyanyelvi oktatást és anyanyelvhasználatát korlátozni szándékos réme.

Pogány István római katolikus, Nagy István református lelkész az egyházak nyújtotta, a hitre épített és alapozott nemzetmegtartó törekvéseiről számol be: a hitélet, a karitatív tevékenység, a felekezeti oktatás... viszonylatában, hirdelve a krisztusi parancs lényegét: „Szeretni, szeretni, szeretni – SZERETETTEL. Ez a megmaradás, a nemzetépítés egyetlen záloga.” Ugyanakkor figyelmeztetnek egy igen káros, önmagán – és a kárpátaljai tájházán is – túlmutató jelenségre: a család hanyatlására: „ennek felbomlása a nemzet hanyatlását, szétmorzsolódását is hozza maga után.”

Zékány Krisztina a szellemi élet legfontosabb műhelyét, a Kárpátalján kibontakozó magyar irodalmi törekvéseket, jelenségeket tette elemzése tárgyává. Mi sem természetesebb, minthogy az irodalmi fejezet élére, jellegként, a kárpátaljai magyar irodalom ikonikus alakja, Kovács Vilmos sorai kerülnek: „Ez hát a hon... Ez irdatlan / hegyek közé szorult katlan. / S az út... Kígyó vedlett bőre. / Hány népet vitt temetőbe. / S hozott engem, ezer éve, / Árpád török szava, vére / bélyegével homlokomon... (*Verecke*) Tér és idő keresztútján, kálváriás stációin haladva élte e magyar töredéknép zaklatott életét. Kárpát-medencei periferiális helyzete rányomta bélyegét az irodalmi élet alakulására: előbb a főváros, a csehszlovák éra alatt Kassa vonzáskörében; az „önállóvá”-válás, „a harmadik államfordulat” hozta el jőkora késéssel, a hatvanas évektől, számára a saját arculat lassú, viszontagságos körvonalazódását, mindvégig a szellemörök éber ellenőrzése és felügyelete alatt. Két ellenpólus – később, „a rendszer kiszolgálójaként jellemzett” Balla László és „a szellemi ellenállást képviselő” Kovács Vilmos – köré, jelesen az általuk fémjelzett Forrás Irodalmi Stúdió, illetve a József Attila Stúdió műhelyéhez, holdudvarához kötődően, azok vonzáskörében nőtt/vált valóban nagykorúvá, amely – a *Holnap is élünk* című regény megjelenését követően – már össznemzeti vonatkozásban is figyelemre méltó

értéket teremtett. A „hegyek közé szorult katlan” szóképet a rendszer jellemzőjeként is értelmezhetjük: a szellem béklyóba verését. Mely úton járhatott az e korban megszólaló író/költő? Járhatott a Balla László által fémjelzett ösvényen: „Az én nemzedékem életében / minden út Damaszkuszba vezetett, / s voltam, / ma Saulus, holnap Paulus, / majd ismét Saulus s megint Paulus, / vagy Saulus–Paulus egy időben.” (*A damaszkuszi úton*) Tudathasadásos állapot. Élete alkonyán viszont felismeri/beismeri: „Ma már értem: / bukás volt minden vélt diadal s érdem.” (*Null-szaldó*) Járhatott Kovács Vilmos útján, aki a rendszer valódi arcát feltáró, címében mégis reményt keltő regényével utat nyitott az „új hullám” áramlatában kibontakozó tehetségeknek, annak az írói szándéknak, amely „ki tudja mondani az emberi és nemzetiségi problémákat, írásaiban folyamatosan megjelenik az egyén és a társadalom konfliktusából adódó érzelmi feszültség, az ebből szabadulni próbáló egyén lázongása”. Mi lett az ő sorsuk a szovjethatalom alatt? Elhallgattatás/elhallgatás, kényszerű emigráció.

1989 után kiszabadul a szellem a palackból. A Balla D. Károly által szerkesztett *Hatodik Síp* megjelenése (1989), a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának megalakulása (1992), a *Pánsíp* (1993), később pedig az *Együtt* (2002) című folyóiratok megjelenése, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság létrejötte (2014) katalizátorként hatott a helyi irodalmi életre, az írói pályák kibontakozására. Ezek együtt jelentik, teremtik meg azokat az értékeket, amelyek a szülőföld szeretetének ápolását, az anyanyelv védelmét, az egyéni feladatvállalást, a kárpátaljai sors kiteljesítését kódolják műveikbe. A sorozatos nyelvtörvények ismeretében eszünkbe idézhetjük Vári Fábián László 1984-ben írott költeményének sorait: „Hazámtól távol, / Hozzád sírközelben / Tőled kérdezem, / mi végre hát? / S ha nem mondtad elégszer, / hiába mondtad, / hogy ezerszer jaj / a nyelvvelhagyottnak, / mert biccen a szó már / a száj szögletén. (...) Makacs szánkra fegyelmet / izzó jogarral égess, / csak őrizz meg bennünket, édes, /édes anyanyelv!” (*Illyés Gyula fejfája előtt*) Írók, költők, a nemzetért felelősséget érző publicisták magvetése mégsem hiába való, hisz – Vörösmartyt idézve – az elszakíttóság száz éve után Kárpátaljára is érvényesen elmondhatjuk: „Mégfogyva bár, de törve nem / Él nemzet e hazán.” Társítsuk hozzá a tanulmányíró pedagógus diákja versének strófa-indító sorait: „Máshol jó a levegő, de itt ízlik a legjobban. (...) Máshol szabad vagyok, de itt sincsenek láncok. (...) Máshol is megélek, de itt születtem.” (Ponz Máté: *Otthon*)

A tartalmas, gondolatébresztő írásokból kialakuló képből hiányolom a kárpátaljai magyar képzőművészeti életről szóló ismertetőt. Hisz Erdélyi Béla, Boksay József, Koczka András, Soltész Zoltán, Kassai Antal, Balla Pál, Horváth Anna... neve és alkotása abból a világból nyerte ihlető forrásait. Alkotásaik igen nagy mértékben járultak hozzá a kárpátaljai szellemi élet, a szülőföld iránti szeretet elmélyítéséhez, e nemzetrészt helyi kötődése erősítéséhez.

